

NASTĘPSTWO PRAWNE NA WYPADEK ŚMIERCI PO WSPÓLNIKACH I AKCJONARIUSZACH SPÓŁEK HANDLOWYCH

Paweł Zdanikowski

NASTĘPSTWO PRAWNE NA WYPADEK ŚMIERCI PO WSPÓLNIKACH I AKCJONARIUSZACH SPÓŁEK HANDLOWYCH

Paweł Zdanikowski

Wolters Kluwer

WARSZAWA 2021

SERIA **MONOGRAFIE**

Wydanie publikacji zostało dofinansowane
przez Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Stan prawny na 16 września 2021 r.

Recenzent
Prof. dr hab. Andrzej Kidyba

Wydawca
Magdalena Stojek-Siwińska

Redaktor prowadzący
Paulina Ambroży

Opracowanie redakcyjne
Agnieszka Witczak

Projekt okładek serii
Wojtek Kwiecień-Janikowski, Przemek Dębowski

prawolubni[♥]

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących
im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj
jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz,
czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujemy prawo i własność
Więcej na www.legalnakultura.pl
Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2021

ISBN 978-83-8246-481-8
ISSN 1897-4392

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.
Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. 22 535 82 19
e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.proinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	13
---------------------	----

Wstęp	17
-------------	----

Część I

Rozdział 1

Następstwo prawne na wypadek śmierci w prawie polskim	31
1.1. Dziedziczenie	31
1.1.1. Pojęcie i znaczenie dziedziczenia	31
1.1.2. Przedmiot dziedziczenia	37
1.1.3. Problem jedności następstwa prawnego na podstawie dziedziczenia	42
1.1.4. Wpływ woli spadkodawcy na wejście określonych praw w skład spadku	50
1.1.5. Wspólność majątku spadkowego i dział spadku	53
1.1.6. Odpowiedzialność za długi spadkowe	59
1.2. Sukcesja syngularna	61
1.2.1. Uwagi wprowadzające	61
1.2.2. Zapis windykacyjny	62
1.2.3. Zapis zwykły	64
1.2.4. Przejście praw i obowiązków na oznaczone osoby niezależnie od tego, czy są spadkobiercami (przewidziane w przepisach szczególnych)	66
1.3. Następstwo prawne na wypadek śmierci a nieodpłatne rozporządzenia majątkiem przez spadkodawcę za życia	71

1.3.1. Doliczanie darowizn i zapisów windykacyjnych do substratu zachowku	71
1.3.2. Zaliczanie darowizn na schedę spadkową	75

Rozdział 2

Istota i struktura członkostwa w spółkach handlowych	79
2.1. Pojęcie członkostwa w spółce handlowej.....	79
2.2. Charakter prawny członkostwa w spółce handlowej	82
2.3. Prawo udziałowe jako element struktury członkostwa w spółce handlowej	84
2.4. Członkostwo a stosunek spółki	94
2.5. Stosunek członkostwa a prawo udziałowe w spółkach handlowych	95

Część II

Rozdział 3

Następstwo prawne na wypadek śmierci po wspólnikach i akcjonariuszach spółek handlowych w perspektywie

komparatystycznej.....	101
3.1. Uwagi wprowadzające	101
3.2. Niemcy	102
3.2.1. Spółka jawna	102
3.2.2. Spółka partnerska.....	109
3.2.3. Spółka komandytowa	111
3.2.4. Spółka komandytowo-akcyjna	113
3.2.5. Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością	113
3.2.6. Spółka akcyjna	119
3.3. Austria	119
3.3.1. Spółka jawna	119
3.3.2. Spółka komandytowa	123
3.3.3. Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością	125
3.3.4. Spółka akcyjna	127
3.4. Szwajcaria	128
3.4.1. Spółka jawna	128
3.4.2. Spółka komandytowa	130
3.4.3. Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością	130

3.4.4. Spółka akcyjna	132
3.5. Francja	133
3.5.1. Spółka jawna	133
3.5.2. Spółka komandytowa	135
3.5.3. Spółka komandytowo-akcyjna	136
3.5.4. Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością	136
3.5.5. Spółka akcyjna	138
3.5.6. Spółka akcyjna uproszczona	139
3.6. Wnioski	139

Część III

Rozdział 4

Następstwo prawne na wypadek śmierci po wspólniku

spółki jawnej	145
4.1. Uwagi wprowadzające	145
4.2. Charakter prawny spółki jawnej	147
4.3. Regulacja następstwa prawnego po zmarłym wspólniku spółki jawnej na gruncie Kodeksu handlowego	149
4.4. Skutki prawne śmierci wspólnika spółki jawnej w Kodeksie spółek handlowych	152
4.4.1. Koncepcje określające reżim następstwa prawnego po zmarłym wspólniku spółki jawnej	152
4.4.1.1. Uwagi wprowadzające	152
4.4.1.2. Umowna klauzula następstwa	153
4.4.1.3. Wstąpienie na podstawie umowy spółki ...	158
4.4.1.4. Dziedziczenie	160
4.4.2. Ustalenie reżimu prawnego następstwa po zmarłym wspólniku spółki jawnej	161
4.4.3. Zakres podmiotowy i treść klauzuli z art. 60 § 1 k.s.h.	171
4.4.4. Odpowiedzialność za długi spółki spadkobierców wspólnika wstępujących do spółki	180
4.4.5. Przekształcenie spółki jawnej w spółkę komandytową lub komandytowo-akcyjną na żądanie spadkobiercy wspólnika (art. 583 k.s.h.)	189

4.4.5.1. Systematyka i <i>ratio legis</i> regulacji	189
4.4.5.2. Zakres podmiotowy uprawnienia żądania przekształcenia spółki	190
4.4.5.3. Przesłanki dopuszczalności żądania	193
4.4.5.4. Treść i charakter prawny żądania przekształcenia oraz jego ochrona	197
4.4.5.5. Wykonanie uprawnienia żądania przekształcenia	200
4.4.5.6. Zakres czasowy	200
4.4.5.7. Odpowiedzialność za zobowiązania spółki spadkobierców żądających przekształcenia spółki jawnej w komandytową	202
4.5. Następstwo prawne na wypadek śmierci po zmarłym wspólniku na podstawie rozrządzeń testamentowych (zapis zwykły, zapis windykacyjny, polecenie)	204
4.5.1. Zapis zwykły	204
4.5.2. Zapis windykacyjny	208
4.5.3. Polecenie	213
4.6. Konsekwencje śmierci wspólnika w razie braku w umowie spółki klauzuli o wstąpieniu spadkobierców wspólnika	215
4.6.1. Uwagi wprowadzające	215
4.6.2. Sytuacja prawna spadkobiercy wspólnika w przypadku dalszego istnienia spółki (na podstawie umowy bądź uchwały wspólników podjętej niezwłocznie po śmierci wspólnika)	215
4.6.3. Sytuacja spadkobiercy w razie likwidacji spółki na skutek śmierci wspólnika	224
4.7. Konsekwencje wstąpienia spadkobierców wspólnika do spółki	228
4.7.1. Status spadkobierców jako „wspólnika zbiorowego”	228
4.7.2. Dział spadku obejmujący ogół praw i obowiązków wspólnika spółki jawnej	235
4.7.2.1. Uwagi wprowadzające	235
4.7.2.2. Przedmiot i sposób działu	235

4.7.2.3. Wpływ umowy spółki na sposób dokonania działu	237
4.7.2.4. Tryb działu	237
4.7.2.5. Problem rozliczeń między spadkobiercami w razie zastosowania kwalifikowanej klauzuli następstwa	240

Rozdział 5

Następstwo prawne na wypadek śmierci po partnerze spółki partnerskiej	245
5.1. Charakter prawny spółki partnerskiej	245
5.2. Regulacja następstwa prawnego na wypadek śmierci po partnerze.....	247
5.3. Konsekwencje śmierci partnera	248

Rozdział 6

Następstwo prawne na wypadek śmierci po wspólnikach spółki komandytowej	255
6.1. Charakter prawny spółki komandytowej	255
6.2. Regulacja następstwa prawnego na wypadek śmierci po wspólnikach spółki komandytowej	256
6.3. Charakter prawny następstwa po zmarłym komandytariuszu	258
6.4. Zakres swobody wspólników spółki komandytowej w umownym kształtowaniu zasad następstwa prawnego na wypadek śmierci po komandytariuszu	260
6.5. Osoba spadkobiercy komandytariusza	261
6.6. Wykonywanie wspólnego prawa przez spadkobierców komandytariusza	263
6.7. Podział udziału komandytariusza w majątku spółki	264
6.7.1. Istota podziału udziału komandytariusza w majątku spółki	264
6.7.2. Przedmiot podziału	266
6.7.3. Sposób podziału	268
6.7.4. Zgoda pozostałych wspólników i jej zakres	270
6.7.5. Umowny i sądowy dział spadku obejmujący ogół praw i obowiązków komandytariusza	272

Rozdział 7

Następstwo prawne na wypadek śmierci po wspólnikach

spółki komandytowo-akcyjnej	275
7.1. Charakter prawny spółki komandytowo-akcyjnej	275
7.2. Regulacja następstwa prawnego na wypadek śmierci po wspólnikach spółki komandytowo-akcyjnej	277
7.3. Konsekwencje śmierci wspólników spółki komandytowo-akcyjnej	279
7.3.1. Uwagi wprowadzające	279
7.3.2. Reżim prawny następstwa na wypadek śmierci po komplementariuszu spółki komandytowo- -akcyjnej.....	280
7.3.3. Zakres dyspozytywności art. 148 § 1 pkt 4 k.s.h.	284
7.4. Problem odpowiedzialności za zobowiązania spółki w kontekście ograniczonej odpowiedzialności za długi spadkowe	286

Rozdział 8

Następstwo prawne na wypadek śmierci po wspólniku

spółki z ograniczoną odpowiedzialnością	289
8.1. Charakter prawny spółki z ograniczoną odpowiedzialnością	289
8.2. Następstwo prawne po zmarłym wspólniku spółki z ograniczoną odpowiedzialnością na zasadach ogólnych (w przypadku braku umownego ograniczenia lub wyłączenia wstąpienia spadkobierców wspólnika)	293
8.3. Następstwo prawne po zmarłym wspólniku w razie ograniczenia lub wyłączenia wstąpienia spadkobiercy wspólnika (art. 183 § 1 k.s.h.)	295
8.3.1. Pojęcie ograniczenia i wyłączenia wstąpienia spadkobiercy.....	295
8.3.2. Ograniczenie i wyłączenie wstąpienia spadkobiercy a umorzenie udziałów w razie śmierci wspólnika	296
8.3.3. Zakres podmiotowy art. 183 § 1 k.s.h.	298
8.3.4. Zakres czasowy art. 183 § 1 k.s.h.	302

8.3.5. Postacie ograniczenia wstąpienia spadkobiercy wspólnika	304
8.3.6. Chwila przejścia udziałów na uprawnionych w przypadku ograniczenia lub wyłączenia wstąpienia do spółki spadkobierców wspólnika	307
8.3.7. Przesłanki ograniczenia lub wyłączenia wstąpienia spadkobiercy wspólnika do spółki (problem warunków spłaty spadkobierców niewstępujących do spółki)	309
8.3.8. Reżim prawny przejścia udziałów w przypadku ograniczenia lub wyłączenia wstąpienia do spółki spadkobierców wspólnika.....	317
8.4. Wspólność majątku spadkowego obejmującego udziały	327
8.5. Dział spadku obejmującego udziały.....	330
8.5.1. Dział spadku, w skład którego wchodzi udział na zasadach ogólnych (w przypadku gdy umowa spółki nie ogranicza ani nie wyłącza podziału udziałów).....	330
8.5.2. Dział spadku, w skład którego wchodzi udział w przypadku ograniczenia lub wyłączenia wstąpienia do spółki spadkobierców	336
8.5.3. Dział spadku w przypadku umownego ograniczenia lub wyłączenia podziału udziałów	339
8.5.3.1. <i>Ratio legis</i> i zakres regulacji art. 183 § 2–3 k.s.h.	339
8.5.3.2. Wyłączenie podziału	341
8.5.3.3. Ograniczenie podziału udziałów w określony sposób	342
8.6. Porządek legitymacyjny w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością a dziedziczenie udziałów.....	345
8.6.1. Legitymacja wspólnika wobec spółki z ograniczoną odpowiedzialnością w przypadku przejścia udziałów	345
8.6.2. Forma zawiadomienia spółki o przejściu udziału	347
8.6.3. Pojęcie dowodu przejścia	348
8.6.4. Legitymacja do zawiadomienia	350

8.6.5. Sytuacja prawna spadkobiercy współnika po otwarciu spadku, a przed przedstawieniem spółce dowodu przejścia udziałów	352
8.7. Następstwo prawne na wypadek śmierci po współnikach spółki z ograniczoną odpowiedzialnością na podstawie innych rozrządzeń testamentowych (zapis zwykły, zapis windykacyjny, polecenie).....	354
8.7.1. Zapis zwykły	354
8.7.2. Zapis windykacyjny	361
8.7.3. Polecenie	365
 Rozdział 9	
Następstwo prawne na wypadek śmierci po akcjonariuszu prostej spółki akcyjnej	367
9.1. Charakter prawny prostej spółki akcyjnej	367
9.2. Reżim prawny następstwa po zmarłym akcjonariuszu prostej spółki akcyjnej	369
9.3. Ograniczenie lub wyłączenie wstąpienia spadkobiercy akcjonariusza prostej spółki akcyjnej	370
 Rozdział 10	
Następstwo prawne na wypadek śmierci po akcjonariuszu spółki akcyjnej	373
10.1. Uwagi wprowadzające	373
10.2. Charakter prawny spółki akcyjnej	374
10.3. Reżim przejścia akcji <i>mortis causa</i>	375
10.4. Problem dopuszczalności statutowych ograniczeń dziedziczności akcji imiennych	377
 Zakończenie	381
 Bibliografia	391
 Wykaz orzecznictwa	409

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawne

ABGB	– Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch, austriacki Kodeks cywilny z 1.06.1811 r.
AktG	– Aktiengesetz, niemiecka ustawa o spółce akcyjnej z 6.09.1965 r.
BGB	– Bürgerliches Gesetzbuch, niemiecki Kodeks cywilny z 18.08.1896 r.
CC	– Code civil, francuski Kodeks cywilny z 21.03.1804 r.
Ccom	– Code de commerce, francuski Kodeks handlowy
GmbHG	– Gesetz betreffend die Gesellschaften mit beschränkter Haftung, niemiecka ustawa o spółkach z ograniczoną odpowiedzialnością
HGB	– Handelsgesetzbuch, niemiecki Kodeks handlowy z 10.05.1897 r.
k.c.	– ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2020 r. poz. 1740 ze zm.)
k.h.	– rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 27.06.1934 r. – Kodeks handlowy (Dz.U. Nr 57, poz. 502 ze zm.)
Konstytucja RP	– Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
k.p.c.	– ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 1575 ze zm.)
k.s.h.	– ustawa z 15.09.2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 1526 ze zm.)
öGmbHG	– österreichisches GmbH-Gesetz, austriacka ustawa o spółkach z ograniczoną odpowiedzialnością
OR	– Obligationenrecht, szwajcarska ustawa o prawie zobowiązań

pr. bank.	– ustawa z 29.08.1997 r. – Prawo bankowe (Dz.U. z 2020 r. poz. 1896 ze zm.)
UGB	– Bundesgesetz über besondere zivilrechtliche Vorschriften für Unternehmen (Unternehmensgesetzbuch), austriacka ustawa o szczególnych przepisach cywilnych dla przedsiębiorstw
WEG	– Bundesgesetz über das Wohnungseigentum, niemiecka ustawa o własności lokali (Wohnungseigentumsgesetz 2002 – WEG 2002), BGBl. I Nr 70/2002
ZGB	– Zivilgesetzbuch, szwajcarski Kodeks cywilny z 10.12.1907 r.

Czasopisma, publikatory i zbiory orzecznictwa

AcP	– Archiv für die civilistische Praxis
BGBL	– Bundesgesetzblatt (niemiecki Federalny Dziennik Ustaw)
BGHZ	– Entscheidungssammlung des Bundesgerichtshofes in Zivilsachen (zbiór urzędowy orzeczeń niemieckiego Sądu Najwyższego w sprawach cywilnych)
Dz.U.	– Dziennik Ustaw
KPP	– Kwartalnik Prawa Prywatnego
MoP	– Monitor Prawniczy
MPH	– Monitor Prawa Handlowego
NP	– Nowe Prawo
ONSA	– Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego
OSA	– Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
OSN	– Zbiór Orzeczeń Sądu Najwyższego. Orzeczenia Izby Cywilnej (w latach 1933–1952)
OSNC	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
OSNCP	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna i Pracy
OSNC-ZD	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna – Zbiór Dodatkowy
OSP	– Orzecznictwo Sądów Polskich
OSPİKA	– Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
OTK	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
OTK-A	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, seria A
PiP	– Państwo i Prawo
PPH	– Przegląd Prawa Handlowego
PPiA	– Przegląd Prawa i Administracji

PPW	– Prawo Papierów Wartościowych
Pr. Sp.	– Prawo Spółek
PS	– Przegląd Sądowy
PUG	– Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego
SAG	– Die Schweizerische Aktiengesellschaft, Zeitschrift zur Besprechung von Rechts-, Steuer- und Wirtschaftsfragen der Aktiengesellschaften
SP	– Studia Prawnicze
ZBGR	– Schweizerische Zeitschrift für Beurkundungs- und Grundbuchrecht
ZEV	– Zeitschrift für Erbrecht und Vermögensnachfolge

Instytucje

BGH	– Bundesgerichtshof
NSA	– Naczelny Sąd Administracyjny
SA	– Sąd Apelacyjny
SN	– Sąd Najwyższy
TK	– Trybunał Konstytucyjny
WSA	– wojewódzki sąd administracyjny

Inne

SARL	– société à responsabilité limitée, francuska spółka z ograniczoną odpowiedzialnością
SAS	– société par actions simplifiée, francuska uproszczona spółka akcyjna
SCA	– société en commandite par actions, francuska spółka komandytowo-akcyjna
SCS	– société en commandite simple, francuska spółka komandytowa
SNC	– société en nom collectif, francuska spółka jawna

WSTĘP

Przedmiotem opracowania jest problematyka następstwa prawnego na wypadek śmierci po wspólnikach i akcjonariuszach spółek handlowych. Jest to zagadnienie leżące na styku prawa spółek i prawa spadkowego. A w nieco szerszym ujęciu można powiedzieć, że książka podejmuje problematykę spójności prawa spadkowego i prawa spółek handlowych w obszarze następstwa prawnego po wspólnikach *mortis causa*.

Pomimo tego, że prawo spółek handlowych i prawo spadkowe są częściami prawa cywilnego, istotnie różnią się one aksjologią swoich regulacji. O ile zasadniczym celem przepisów prawa spadkowego jest ochrona interesów spadkobierców poprzez zapewnienie im odpowiedniego udziału w majątku spadkowym, najczęściej poprzez powołanie do dziedziczenia, o tyle przepisy prawa spółek handlowych chronią przede wszystkim interes spółki (a pośrednio pozostałych wspólników), który mógłby zostać naruszony, m.in. poprzez wejście do niej następców prawnych wspólnika, którzy mogliby być uznani przez pozostałych przy życiu wspólników za osoby niepożądane. Tak więc jeżeli w obszarze następstwa prawnego po zmarłych wspólnikach bezwzględnie miałyby być chronione wartości leżące u podstaw prawa spadkowego, wówczas jasne jest, że musiałoby się to odbyć z naruszeniem wartości chronionych przez prawo spółek. Niespójność ta jest naturalna i oczywista, a sam brak możliwości zapewnienia ochrony dwóch sprzecznych wartości czy osiągnięcia wykluczających się celów ma – rzecz jasna – wymiar ogólny i wykraczający daleko poza nauki prawne.

Podstawowe pytania badawcze stawiane w pracy brzmią: jaki jest reżim prawny następstwa prawnego po zmarłych wspólnikach spółek handlo-

wych (dla uproszczenia rozważań w toku dalszych wywodów pojęciem wspólników będą określani także akcjonariusze) – czy jest to dziedziczenie, czy inny reżim prawny? A jeżeli jest to inny reżim prawny – to jaki, czy jest on taki sam w przypadku każdej spółki handlowej, czy też jest (może być) różny w zależności od jej typu? Niezależnie natomiast od ustalonego reżimu prawnego – czy i jak efektywna jest regulacja prawna następstwa zarówno w zakresie ochrony praw spadkobierców zmarłego do uzyskania członkostwa w spółce bądź spłaty odpowiadającej iloczynowi wartości udziału w spadku spadkobiercy i wartości prawa udziałowego zmarłego wspólnika, jak i w zakresie ochrony interesów spółki w obszarze wpływu na wstąpienie do niej konkretnych spadkobierców? Próba spojrzenia na całość problematyki następstwa prawnego po zmarłych wspólnikach pozwala na skoncentrowanie się na wyżej wskazanych zagadnieniach i pominięcie niektórych szczegółowych kwestii w tym obszarze wiążących się z samym funkcjonowaniem tej instytucji.

Pomimo niewątplivej doniosłości teoretycznej zagadnienia oraz jego znaczenia praktycznego (problem dotyczy przecież wielu osób) kwestia następstwa prawnego po zmarłych wspólnikach spółek handlowych nie doczekała się, jak dotąd, opracowania monograficznego ani nawet szerszego zainteresowania doktryny¹. Trudno przecież za takie uznać wypowiedzi zawarte w kilkunastu artykułach naukowych wydanych na przestrzeni kilkudziesięciu ostatnich lat czy kilka opracowań monograficznych poświęconych poszczególnym spółkom handlowym, gdzie wątki następstwa prawnego na wypadek śmierci wspólników poruszano ubocznie (pomijając komentarze do Kodeksu handlowego i Kodeksu

¹ Chociaż sam problem spójności prawa spadkowego i prawa spółek handlowych został dostrzeżony w nauce, zob. A. Szajkowski, *Postulat spójności Kodeksu spółek handlowych z Kodeksem cywilnym oraz Kodeksem rodzinnym i opiekuńczym* [w:] *Rozprawy z prawa cywilnego, własności intelektualnej i prawa prywatnego międzynarodowego. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Bogusławowi Gawlikowi*, red. J. Pisuliński, P. Tereszkiewicz, F. Zoll, Warszawa 2012, s. 552–553. Na trudności pojawiające się na styku prawa spółek oraz prawa spadkowego w związku z postanowieniami umowy spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, ograniczającymi lub wyłączającymi dziedziczenie udziałów wskazuje także M. Tarska, *Współczesne problemy regulacji spółki z o.o.*, PPH 2020/2, s. 8.

spółek handlowych, gdzie zagadnienie to było podejmowane). Żadna z tych wypowiedzi nie dotyczyła bowiem podstawowych kwestii, a ich przedmiotem najczęściej było rozwiązanie konkretnych problemów szczegółowych powstałych na tle omawianej problematyki. Ta nieobecność w dyskursie naukowym problematyki spójności prawa spadkowego i prawa spółek, szczególnie widoczna w świetle bogatego dorobku nauki niemieckojęzycznej, prowokuje do postawienia pytania o przyczynę tego stanu rzeczy.

Aktualny stan wiedzy w Polsce w zakresie następstwa prawnego po zmarłych wspólnikach w dużej mierze został ukształtowany przez przedwojennych komentatorów Kodeksu handlowego². Z jednej strony jest to dość naturalne i wynika ze zbliżonej (np. następstwo w spółce jawnej i komandytowej) bądź niemal identycznej (wstąpienie do spółki spadkobiercy wspólnika spółki z ograniczoną odpowiedzialnością) regulacji tych zagadnień na gruncie Kodeksu handlowego i Kodeksu spółek handlowych. Z drugiej jednak strony jest to zaskakujące, ponieważ układ relacji pomiędzy prawem spadkowym a prawem spółek istotnie się zmienił od czasu wejścia w życie Kodeksu cywilnego. W okresie przed 1.01.1965 r. prawo spółek i prawo cywilne (w tym prawo spadkowe oczywiście) były uznawane za odrębne gałęzie prawa prywatnego. Układ relacji pomiędzy nimi wyrażał przede wszystkim art. 1 k.h., który stanowił, że w stosunkach handlowych w braku przepisów Kodeksu handlowego stosowane są powszechne przepisy prawa zwyczajowego, a dopiero w razie ich braku przepisy powszechnego prawa cywilnego. Samodzielności regulacyjnej prawa spółek w obszarze następstwa prawnego po zmarłych wspólnikach sprzyjał także brak unifikacji prawa spadkowego do końca 1946 r. Problemy następstwa prawnego po zmarłym wspólniku były więc zasadniczo rozważane i rozwiązywane wyłącznie na gruncie prawa spółek. Otoczenie prawne problematyki sukcesji po zmarłych wspólnikach zmieniło się najpierw po unifikacji prawa spadkowego

² Chodzi przede wszystkim o prace: M. Allerhand, *Kodeks handlowy. Komentarz*, Lwów 1935; T. Dziurzyński, Z. Fenichel [w:] T. Dziurzyński, Z. Fenichel, M. Honzatko, *Kodeks handlowy. Komentarz*, Łódź 1999; J. Namitkiewicz, *Kodeks handlowy. Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością*, Łódź 1999; L. Peiper, *Kodeks handlowy. Komentarz*, Lwów 1936.

1.01.1947 r. (tego dnia wszedł w życie dekret z 8.10.1946 r. – Prawo spadkowe³), a następnie 1.01.1965 r., z chwilą wejścia w życie Kodeksu cywilnego, który uchylając art. 1 k.h., w istocie rzeczy spowodował, że prawo spółek handlowych stało się częścią prawa cywilnego⁴. Praktyczne problemy wynikające z niespójności systemowej prawa spółek i prawa spadkowego powinny wystąpić już wówczas. Tak się jednak nie stało, jak się wydaje, z dwóch powodów. Po pierwsze, w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej liczba działających spółek handlowych była niewielka, po drugie zaś, ówczesny ustrój społeczno-polityczny deprecjonujący własność prywatną powodował, że spadkobranie, może z wyjątkiem stosunków wiejskich, nie było istotną formą pokoleniowej akumulacji majątku. Zatem w praktyce problem taki nie zaistniał, czego pochodną był także brak zainteresowania tą problematyką badaczy prawa.

Znaczenie prawa spadkowego i prawa spółek znacznie wzrosło z początkiem lat 90. ubiegłego wieku. Obie części prawa cywilnego odzyskały wtedy swoje naturalne miejsce i pozycję zarówno w systemie prawa, jak i w stosunkach społeczno-gospodarczych. Co oczywiste, wiązał się z tym także rozwój nauki w tym obszarze. Pomimo dynamicznego rozwoju prawa handlowego w latach 90. (czego zasadniczym efektem było uchwalenie Kodeksu spółek handlowych) problematyka relacji pomiędzy prawem spadkowym a prawem spółek w dalszym ciągu była pomijana jako przedmiot badań. Wydaje się, że wytłumaczenie tego zjawiska także nie jest kontrowersyjne. Praktyka ciągle nie identyfikowała tego zagadnienia jako wartego uwagi, ponieważ większość współników inkorporowanych wówczas spółek było w młodym wieku, co sprawiało, że następstwo prawne na wypadek śmierci po nich także nie zachodziło szczególnie często. Z drugiej strony, kilkudziesięcioletnia przerwa w aktywności badawczej w obszarze prawa handlowego skupiała zainteresowanie badaczy na innych, bardziej praktycznych zagadnieniach.

³ Dz.U. Nr 60, poz. 328.

⁴ Zob.: A. Szajkowski, *Deklarowana jedność prawa cywilnego* [w:] *Ius est ars boni et aequi. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Józefowi Frąckowiakowi*, red. A. Dańko-Roesler, M. Leśniak, M. Skory, B. Soltys, Wrocław 2018, s. 1112 oraz A. Szajkowski, M. Tarska, *Prawo spółek handlowych*, Warszawa 2004, s. 4–8.

Sytuacja się jednak zmieniła. Wspólnicy, którzy w latach 90. XX stulecia byli w młodym i średnim wieku, obecnie są w wieku średnim i starszym. Przez ostatnie 30 lat dynamicznie rosła także liczba spółek handlowych. Na koniec 2020 r. w Polsce było ich zarejestrowanych 552 091 (w tym 457 557 spółek z ograniczoną odpowiedzialnością i 35 004 spółki jawne)⁵. Oznacza to, że nawet ostrożnie szacując (zakładając, że w większości spółek uczestniczą osoby fizyczne w liczbie średnio od trzech do pięciu), problem następstwa prawnego *mortis causa* po wspólnikach spółek handlowych może dotyczyć ponad miliona osób. W najbliższych latach można zatem oczekiwać stopniowego wzrostu liczby zgonów wspólników, co z kolei może ujawnić trudności w stosowaniu przepisów regulujących następstwo prawne i spowodować spory spadkobierców ze spółkami (lub pomiędzy spadkobiercami), głównie na tle przystąpienia do spółki bądź spłaty z tej części majątku. Może to skutkować niepewnością prawną i destabilizacją bieżącego funkcjonowania wielu spółek i spadkobierców.

Źródłem niemożliwości całkowicie bezkonfliktowego ułożenia relacji pomiędzy prawem spadkowym a prawem spółek w obszarze następstwa prawnego po wspólnikach jest znaczenie osoby wspólnika w strukturze korporacyjnej spółki handlowej (*intuitus personae*). Chociaż stopień występowania elementów osobowych w konstrukcji prawnej poszczególnych typów spółek handlowych jest różny (największy jest on w spółce jawnej, najmniejszy zaś w spółce akcyjnej), to dla powstania oraz funkcjonowania spółki handlowej bezdyskusyjnie istotne jest to, że jej wspólnikami mają być (są) konkretne osoby (najczęściej fizyczne). Bardzo często to właśnie osobiste cechy i kwalifikacje wspólników, a nawet istniejące między nimi emocje (sympatia, zaufanie) czy inne okoliczności, na przykład efektywna komunikacja, decydują o powstaniu i dobrym funkcjonowaniu spółki. Skoro zatem istotą spółki handlowej jest dążenie do osiągnięcia wspólnego celu (art. 3 k.s.h.), oczywiście wydaje się, że czynnikiem pozytywnie wpływającym na powodzenie wspólnego przedsięwzięcia jest stałość składu wspólników. Rzecz jasna nie chodzi o stałość w dosłownym tego słowa znaczeniu (niezmienność

⁵ Zob. *Zmiany strukturalne grup podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON, 2020 r.*, Warszawa 2021, s. 27.

składu osobowego). Nie zawsze zresztą byłoby to możliwe i pożądane. Chodzi raczej o to, by wspólnicy mieli możliwość wywierania wpływu na zmiany osobowe w spółce. Wyrazem tej możliwości jest uzależnienie dopuszczalności zbycia ogółu praw i obowiązków wspólnika spółki osobowej od zgody wszystkich wspólników czy zasadnicza dopuszczalność uzależnienia zbycia praw udziałowych od zgody spółki (w spółkach kapitałowych). Jeżeli zaś jest to naturalne w przypadku rozporządzeń między żyjącymi, to nie ma uzasadnionych powodów, by taki wpływ nie był wywierany także w przypadku następstwa prawnego na wypadek śmierci.

Do kolizji wartości chronionych przez prawo spółek i prawo spadkowe dochodzi w momencie, gdy z mocy prawa spółek miałyby dojść do wykluczenia następstwa części spadkobierców; egalitaryzm prawa spadkowego zderza się tu z uzasadnioną (z punktu widzenia prawa spółek) „ dyskryminacją ” części spadkobierców. Konflikt ten można rozwiązać na dwa sposoby. Po pierwsze, poprzez supremację prawa spółek nad prawem spadkowym bądź odwrotnie – prawa spadkowego nad prawem spółek. Po drugie, w ramach systemu prawa można poszukiwać rozwiązania pośredniego, które wprowadzie konfliktu nie eliminuje, lecz go łagodzi. Zaletą pierwszego rozwiązania jest oczywiście czytelność i jasność reguł wynikających z jego przyjęcia. Jego bardzo poważną wadą jest zaś totalność, przejawiająca się w marginalizacji interesów spadkobierców bądź pozostałych przy życiu wspólników. Drugi sposób nie rozwiązuje wprowadzie jednoznacznie problemu układu relacji i wiążącej się z tym niepewności stanu prawnego oraz niezupełności ochrony uprawnień wynikających dla zainteresowanych zarówno z prawa spadkowego, jak i z prawa spółek. Daje ono jednak szansę na znalezienie wyjścia, które pozwoli na realną ochronę przynajmniej części interesów spadkobierców i wspólników.

Z perspektywy historycznego rozwoju prawa handlowego można powiedzieć, że samodzielnie rozstrzygało ono problem następstwa prawnego po zmarłym wspólniku, określając warunki wstąpienia jego spadkobierców do spółki. Od kilkudziesięciu lat, szczególnie w perspektywie porównawczej, dostrzegalna jest w prawie spadkowym tendencja do przyznawania spadkobiercom godziwej rekompensaty w sytuacji, gdy nie

mogą oni wstąpić do spółki, której współnikiem był ich spadkodawca⁶. Jest to słuszne rozwiązanie. Jego kompromisowość pozwala bowiem na przynajmniej częściowe respektowanie aksjologii zarówno prawnospadkowej, jak i prawnospółkowej, a przez to zachowanie większej spójności w obszarze całego systemu prawa cywilnego.

Zarysowany wyżej kolizyjny układ relacji pomiędzy prawem spadkowym a prawem spółek handlowych nie jest charakterystyczny dla prawa polskiego. Przeciwnie, jak zasygnalizowano powyżej, ma on charakter ponadnarodowy i występuje także w innych porządkach prawnych. W perspektywie komparatystycznej podkreśla się bowiem, że pomiędzy generalnymi zasadami prawa spółek (dążenie do realizacji interesu spółki, utrzymanie majątku spółki) i generalną zasadą prawa spadkowego (równy podział spadku) istnieje napięcie⁷. Śmierć współnika powoduje, że ten naturalny konflikt ujawnia się. Spadkobiercy chcą mieć pewność, że ich prawa pozostaną nienaruszone i udział w spółce wejdzie w skład spadku. Tymczasem pozostali współnicy zmarłego chcą pozostawić sobie wpływ na to, kto wstąpi do spółki w jego miejsce. Prawo spółek stanowi zatem instrument ochrony interesów pozostałych przy życiu współników, zaś prawo spadkowe – instrument ochrony interesów spadkobierców⁸.

„Napięcie” pomiędzy prawem spadkowym a prawem spółek handlowych w obszarze następstwa prawnego po zmarłym współniku i brak jednoznacznego rozwiązania tego konfliktu powoduje oczywiście spory w doktrynie. Aktualny stan wiedzy na ten temat można streścić następująco. W spółkach osobowych zasadą jest, że śmierć współnika powoduje rozwiązanie spółki. Dopiero odpowiednia klauzula w umowie spółki uchylająca skutek w postaci rozwiązania spółki może spowodować wstąpienie do spółki spadkobierców współnika. Nie ma jednak zgody co

⁶ W literaturze francuskiej wskazuje na to P. Catala, *Le sort des parts sociales au décès de l'associé* [w:] *Etudes de droit commercial à la mémoire d'Henry Cabrillac*, Paris 1968, s. 65. Zob. szerzej uwagi zamieszczone w rozdziale 3 niniejszej publikacji.

⁷ Zob.: P. Catala, *Le sort...*, s. 72; S. Kalss [w:] *Company Law and the Law of Succession*, ed. by S. Kalss, Cham 2015, s. 28; A.K. Unschuld, *Die Vererbung von Gesellschaftsanteilen in der GmbH*, Wien 2008, s. 5.

⁸ Tak S. Kalss [w:] *Company Law...*, ed. by S. Kalss, s. 6–7.

do tego, w jakim reżimie prawnym odbywa się to wstąpienie⁹. Pierwsze stanowisko zakłada, że wstąpienie zachodzi na podstawie sukcesji na wypadek śmierci, ale ma ona charakter syngularny. Wejście spadkobierców do spółki odbywa się więc poza dziedziczeniem. Udział spółkowy nie jest wówczas składnikiem spadku ani też, co do zasady, nie ma znaczenia przy dokonywaniu rozliczeń spadkowych między spadkobiercami. Drugie stanowisko przyjmuje, że przystąpienie odbywa się na podstawie stosunku spółki. W istocie zatem przedmiotem dziedziczenia jest tu prawo wstąpienia do spółki przez spadkobierców. Samo wstąpienie zaś odbywa się już między żyjącymi. Z kolei ostatnie stanowisko zakłada, że wstąpienie spadkobierców wspólnika jawnego do spółki odbywa się na podstawie dziedziczenia. Konsekwencją jego przyjęcia jest wejście udziału spółkowego w skład spadku i objęcie go wspólnością majątku spadkowego. Wówczas, jeżeli spadkobierców jest więcej niż jeden, wszystkim następcom prawnym wspólnika wspólnie przysługuje status wspólnika aż do działu spadku. Niezależnie od przyjętego modelu następstwa prawnego wszyscy autorzy zgodnie przyjmują, że umowa spółki, zezwalając na wstąpienie do niej spadkobierców, może uzależnić to wstąpienie od spełnienia różnorodnych przesłanek, na przykład od zgody spółki czy kwalifikacji osobistych spadkobierców itp. Ma to doniosłe konsekwencje w przypadku przyjęcia, że wstąpienie odbywa się w reżimie dziedziczenia. Do dziedziczenia bowiem dochodzi z chwilą śmierci spadkodawcy. Zatem w tym momencie na spadkobierców przechodzi również udział spółkowy. Jednakże w odniesieniu do części spadkobierców dopiero następczo może się okazać, że nie mogą oni wstąpić do spółki. Gdyby zatem przejście miało odbywać się na podstawie dziedziczenia, naruszyłoby to zasadę jedności przedmiotu przejścia majątku spadkowego na spadkobierców. Nie wiadomo także dokładnie, czy i w stosunku do kogo spadkobiercom, którzy nie mogą wstąpić do spółki, przysługuje roszczenie o spłatę i czy jest ono przedmiotem rozliczeń działowych. W obszarze spółki jawnej koniecznie także trzeba wspomnieć o sporze wokół prawa spadkobierców wspólnika do żądania przekształcenia spółki jawnej w spółkę komandytową i przyznania spadkobiercy statusu komandytariusza. Część przedstawicieli nauki uważa, że jest to uprawnienie przysługujące każdemu spadkobiercy wspólnika,

⁹ O tym niżej – w pkt 4.4.1. rozdziału 4 niniejszego opracowania.

niezależnie od tego, czy umowa spółki stanowiła o możliwości wstąpienia spadkobierców do spółki, część zaś jest zdania, że jest to uprawnienie przysługujące jedynie spadkobiercom, którzy *in casu* wstąpili do spółki¹⁰. W spółce z ograniczoną odpowiedzialnością problem następstwa prawnego po zmarłym wspólniku wygląda inaczej. Bezsporne w nauce jest to, że udziały w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością co do zasady wchodziły w skład spadku. Spadkobiercy wspólnika dziedziczą je, o ile umowa spółki nie wyłącza lub nie ogranicza ich wstąpienia do spółki. Wydaje się jednak, że stoi to w sprzeczności z uniwersalnym charakterem dziedziczenia (narusza zasadę jedności przedmiotu przejścia przy sukcesji uniwersalnej). W przypadku ograniczenia wstąpienia nie wiadomo także, co się dzieje wówczas, gdy przesłanki wstąpienia do spółki spełnia jedynie część spadkobierców. Kto i w jakim reżimie uzyskuje tę część praw, która przypada spadkobiercom niespełniającym przesłanek wstąpienia? Czy w takiej sytuacji spłata odbywa się w reżimie korporacyjnym (czyli zobowiązanym do spłaty jest spółka), czy też w reżimie wspólności majątku spadkowego? Nie wiadomo także dokładnie, czy i w jaki sposób wpływa to na wzajemne rozliczenia spadkobierców związane ze spadkiem, w szczególności – czy spadkobiercy niemogący wstąpić do spółki są uprawnieni do spłaty z tej części majątku spadkowego przy jego podziale. Najmniej wątpliwości wzbudza regulacja następstwa prawnego na wypadek śmierci akcjonariusza. Wprawdzie nie ma wątpliwości, że akcje zmarłego akcjonariusza przechodzą na jego spadkobierców na podstawie dziedziczenia, w doktrynie nie ma już jednak zgody co do tego, czy statut może ograniczać przejście akcji imiennej na wypadek śmierci. Całkowicie nowym zagadnieniem w nauce jest problematyka wpływu akcjonariuszy prostej spółki akcyjnej na wstąpienie do spółki spadkobierców zmarłego akcjonariusza, który objął akcje za wkład w postaci świadczenia pracy lub usług.

Książka składa się ze wstępu, dziesięciu rozdziałów, podzielonych na trzy części tematyczne, oraz z zakończenia. Rozdziały od pierwszego do trzeciego stanowią samodzielne (odrębne) części pracy, zaś rozdziały od czwartego do dziesiątego – chociaż formalnie odrębne – zawierają opis

¹⁰ Zob. pkt 4.4.5. w rozdziale 4 niniejszego opracowania.

następstwa prawnego na wypadek śmierci po wspólnikach poszczególnych spółek handlowych.

Punktem wyjścia rozważań jest zagadnienie sposobów i konsekwencji następstwa prawnego na wypadek śmierci. Celem rozdziału pierwszego jest ustalenie zasadniczego sposobu następstwa prawnego *mortis causa* i możliwych innych (wyjątkowych) sposobów takiego następstwa. Uwagi zawarte w tym rozdziale określają zatem prawnospadkowe ramy następstwa po zmarłym wspólniku w obszarze wstąpienia do spółki. Rozdział drugi podejmuje problem zależności statusu członkowskiego w spółce od przysługiwania prawa udziałowego i możliwości przejścia tego prawa na podstawie dziedziczenia. Rozdział trzeci, stanowiący jednocześnie trzecią część pracy, zawiera uwagi komparatystyczne. Rozważania tam zawarte poprzedzają analizę następstwa prawnego po zmarłych wspólnikach w poszczególnych spółkach handlowych. Przedstawiono tam rozwiązanie problemu następstwa prawnego po wspólnikach w czterech obcych porządkach prawnych, w większości z obszaru germańskiego kręgu kultury prawnej. Celem tego rozdziału jest wyodrębnienie wspólnych elementów regulacji następstwa prawnego i w ten sposób stworzenie pewnych minimalnych (akceptowalnych z perspektywy porównawczej) ram regulacji następstwa. Najobszerniejsza i zasadnicza część pracy składa się z sześciu rozdziałów. Rozdziały od czwartego do dziesiątego zawierają rozważania opisujące następstwo prawne po zmarłych wspólnikach w poszczególnych spółkach handlowych: od spółki jawnej po spółkę akcyjną. Tam też zamieszczono rozwiązania problemów stawianych w pracy oraz konkretne postulaty modyfikacji przepisów. Poszczególne rozdziały w tej części pracy różnią się od siebie objętością. Po części wynika to z referencyjnego charakteru regulacji spółki jawnej w stosunku do unormowania pozostałych spółek osobowych, częściowo zaś z tego, że – co do zasady – regulacja następstwa prawnego po akcjonariuszu nie wywołuje poważniejszych problemów. W zakończeniu syntetycznie przedstawiono wnioski, odpowiedzi na pytania postawione w pracy, a także zarysowano możliwości optymalizacji prawa w obszarze następstwa prawnego po zmarłych wspólnikach w bardziej systemowym ujęciu.

Proponowany w opracowaniu układ relacji pomiędzy prawem spadkowym a prawem spółek w obszarze następstwa prawnego *mortis causa* po wspólnikach i akcjonariuszach oraz sposób rozwiązania poszczególnych problemów, chociaż wydaje się uzasadniony, nie zamyka dyskusji w tym przedmiocie. Należy wyrazić nadzieję, że monografia ta stanowi jej początek; tym bardziej, że wiele praktycznych i szczegółowych problemów ujawni się zapewne w przyszłości, w miarę otwierania się spadków po wspólnikach spółek handlowych.

Książka uwzględnia stan prawny na 16.09.2021 r.

Część I

Rozdział 1

NASTĘPSTWO PRAWNE NA WYPADEK ŚMIERCI W PRAWIE POLSKIM

1.1. Dziedziczenie

Pojęcie następstwa prawnego na wypadek śmierci intuicyjnie kojarzy się z dziedziczeniem. To zrozumiałe, ponieważ dziedziczenie jest zasadniczą postacią (formą) następstwa prawnego po osobie zmarłej. Polskie prawo dopuszcza jednak także transfer praw przysługujących zmarłemu poza dziedziczeniem – w drodze sukcesji syngularnej. To zróżnicowanie sposobów następstwa prawnego znajduje normatywny wyraz w treści art. 922 k.c. Przepis ten stanowi, że prawa i obowiązki majątkowe zmarłego przechodzą z chwilą jego śmierci na jedną lub kilka osób stosownie do przepisów księgi czwartej k.c. (§ 1). Nie należą zaś do spadku prawa i obowiązki zmarłego ściśle związane z jego osobą, jak również prawa, które z chwilą jego śmierci przechodzą na oznaczone osoby, niezależnie od tego, czy są one spadkobiercami (§ 2). Relacja pomiędzy wskazanymi sposobami następstwa prawnego kształtuje się w układzie: zasada (dziedziczenie) i wyjątek (sukcesja syngularna).

1.1.1. Pojęcie i znaczenie dziedziczenia

Kodeks cywilny nie definiuje pojęcia dziedziczenia. Poprzednio zaś obowiązujący art. 4 Prawa spadkowego stanowił, że dziedziczenie polega na przejściu spadku jako całości na jedną lub więcej osób. Współczesne rozumienie dziedziczenia ukształtowało się na podstawie

prawa rzymskiego, a wyrażała je paremia Iulianusa: *Hereditas nihil aliud est, quam successio in universum ius, quod defunctus habuerit*¹. Wykształcona przez Rzymian koncepcja następstwa prawnego na wypadek śmierci zakładała wstąpienie przez spadkobierców w miejsce zmarłego (*successio in locum defuncti*) na skutek jednego zdarzenia prawnego i w konsekwencji umożliwiła ukształtowanie się konstrukcji sukcesji uniwersalnej².

We współczesnej polskiej literaturze dziedziczenie określa się podobnie, jako przejście spadku po zmarłej osobie fizycznej (spadkodawca) na inny podmiot lub inne podmioty (spadkobierca), najczęściej wskazując na dwie zasadnicze cechy tego pojęcia. Po pierwsze, spadkobierca wstępuje w ogół praw i obowiązków należących do spadku. Przechodzi zatem na niego całość praw i obowiązków majątkowych należących do spadku (*successio in universitatem*). Stąd też spadkobierca nabywa wszystkie przedmioty zaliczone do spadku niezależnie od ich charakteru. W przypadku gdy do dziedziczenia dochodzi więcej niż jeden spadkobierca, nabywają oni spadek jako całość wspólnie (sprzeczne z ideą sukcesji uniwersalnej jest, by pewne składniki spadku przechodziły tylko na część spadkobierców), zaś nabycie to ma charakter pochodny. Po drugie, przejście wszystkich należących do spadku praw i obowiązków następuje na skutek jednego zdarzenia, jakim jest otwarcie spadku (*successio per universitatem*) czy nawet szerzej: na podstawie jednego stanu faktycznego, na który składają się trzy człony: śmierć spadkodawcy, wyrażona przez niego w testamencie wola powołania danej osoby do dziedziczenia albo istnienie odpowiedniego stosunku prawnego (pokrewieństwa, związku małżeńskiego czy przysposobienia) oraz istnienie po stronie

¹ Zob.: W. Bojarski, *Prawo rzymskie*, Toruń 1994, s. 223–224; A. Dębiński, *Rzymskie prawo prywatne*, Warszawa 2003, s. 335; K. Kolańczyk, *Prawo rzymskie*, Warszawa 1978, s. 462–463; W. Osuchowski, *Zarys rzymskiego prawa prywatnego*, Warszawa 1962, s. 452; R. Taubenschlag, W. Kozubski, *Historia i instytucje rzymskiego prawa prywatnego*, Warszawa 1945, s. 190–191.

² Zob. W. Borysiak, *Dziedziczenie. Konstrukcja prawna i ochrona*, Warszawa 2013, s. 34. Autor ten szerzej opisuje genezę tego pojęcia, zob. tamże, s. 29–41.

spadkobiercy pewnych kwalifikacji, od których zależy możliwość jego dojścia do spadku po danym spadkodawcy³.

Dziedziczenie zostało ukształtowane jako postać sukcesji uniwersalnej⁴, będącej z kolei jednym z dwóch elementów dychotomicznego katalogu rodzajów następstwa prawnego w ogólności. O ile dziedziczenie jest konstrukcyjnie powiązane z następstwem prawnym na wypadek śmierci, o tyle sukcesja uniwersalna jest jedynie sposobem następstwa prawnego, który wcale nie musi wiązać się z konsekwencjami śmierci osoby fizycznej. Sukcesja uniwersalna może być także sposobem określania następstwa prawnego innego niż *mortis causa*. Polskie prawo zna takie przypadki. Należą do nich: sukcesja po spółce przejmowanej albo po spółkach łączących się przez zawiązanie nowej spółki (art. 494 § 1 k.s.h.), po spółdzielni przejętej (art. 101 Prawa spółdzielczego⁵) czy po skomercjalizowanym przedsiębiorstwie państwowym (art. 1 ustawy o komercjalizacji i niektórych uprawnieniach pracowników⁶). Jak wskazuje się w literaturze, ujęcie dziedziczenia jako sukcesji uniwersalnej nie wynika z jakiegś naturalnej konieczności, ale jest konstrukcją o charakterze technicznym. Jej przyjęcie w wielu systemach prawnych wynika jedynie z walorów praktycznych tej koncepcji⁷. Nie jest to jedyny możliwy model także od strony porównawczej⁸.

³ Zob.: J.S. Piątkowski, *Prawo spadkowe. Zarys wykładu*, Warszawa 1972, s. 53; J. Gwiazdomorski, *Prawo spadkowe w zarysie*, Warszawa 1985, s. 52; W. Borysiak, *Dziedziczenie...*, s. 26; E. Niezbecka, *Prawo spadkowe w zarysie*, Lublin 2000, s. 33–34; E. Skowrońska-Bocian, *Prawo spadkowe*, Warszawa 1997, s. 27–28.

⁴ Zob.: S. Grzybowski, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 1978, s. 110; E. Niezbecka, *Prawo spadkowe...*, s. 33–34; M. Pyziak-Szaflnicka [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2007, s. 767; Z. Radwański, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 1997, s. 101; A. Wolter, *Prawo cywilne – zarys części ogólnej*, Warszawa 1963, s. 108.

⁵ Ustawa z 16.09.1982 r. – Prawo spółdzielcze, Dz.U. z 2021 r. poz. 648.

⁶ Ustawa z 30.08.1996 r. o komercjalizacji i niektórych uprawnieniach pracowników, Dz.U. z 2021 r. poz. 425.

⁷ J.S. Piątkowski [w:] *System prawa cywilnego*, red. nac. W. Czachórski, t. 4. *Prawo spadkowe*, red. tomu J.S. Piątkowski, Ossolineum 1986, s. 91.

⁸ Na przykład prawo brytyjskie przyjmuje system administracji spadku, który polega na zarządzaniu spadkiem przez wyznaczoną przez spadkodawcę lub sąd osobę, a status takiej osoby jest oparty na powiernictwie. Sukcesja uniwersalna nie występuje także w Szwecji, gdzie majątek spadkowy z chwilą otwarcia spadku staje się osobą prawną;

Nie sposób przecenić roli instytucji dziedziczenia dla prawidłowego funkcjonowania i rozwoju społeczeństw. Jest ono przede wszystkim gwarancją istnienia własności prywatnej jako podstawy ustroju społecznego. Bez dziedziczenia własność prywatna uległaby zanikowi w ciągu najwyżej kilku pokoleń. W zależności od tego, jaki w danym społeczeństwie przyjęto by model rozwiązania „problemu” majątku pozostałego po osobie zmarłej, doszłoby do bardzo niekorzystnych społecznie skutków. Przyjęcie, że z chwilą śmierci wygasają prawa do majątku zmarłego, zapewne spowodowałoby liczne próby zawłaszczania tego majątku, a w konsekwencji prowadziłyby do przemocy i niepokoju społecznych. Gdyby zaś uznano, że majątek taki przechodzi na własność państwa, w ciągu kilkudziesięciu lat nastąpiłaby nacjonalizacja majątku prywatnego. Z kolei gdyby przyjęć, że majątek zmarłego przypada określonej zbiorowości, na przykład gminie czy wiosce, w okresie życia kilku pokoleń doszłoby do powstania własności kolektywnej. Dziedziczenie przed tym zabezpiecza, umożliwiając przede wszystkim pokoleniom akumulację kapitału, a przez to także rozwój gospodarczy (możliwość finansowania inwestycji). Dziedziczenie umożliwia także właściwe funkcjonowanie obrotu prawnego. Gdyby bowiem okres trwania stosunków prawnych, w szczególności zobowiązaniowych, był ograniczony do czasu życia jego stron, obawiano by się zawierać umowy generujące trwałe stosunki prawne (skoro odpowiedzialność za zobowiązania nie przechodziłaby na spadkobierców). Obrót prawny zapewne ograniczyłby się wówczas do zawierania umów jednorazowych bądź krótkoterminowych, pośrednio powodując wykluczenie z niego osób starszych⁹.

Dziedziczenie jest ściśle powiązane z ochroną rodziny. Naturalną skłonnością ludzką jest bowiem troska o osoby najbliższe, a ponieważ najczęściej są nimi członkowie rodziny, dziedziczenie umożliwia kontynuację tej troski poprzez zaspokojenie ekonomicznych potrzeb członków rodziny także po śmierci spadkodawcy. W ten właśnie sposób dziedziczenie

zob. szerzej: W. Borysiak, *Dziedziczenie...*, s. 119–122; A. Koziół, *System administracji spadku w porządkach prawnych kręgu państw anglosaskich*, „Rejent” 2006/2, s. 119–132 i powołaną tam literaturę.

⁹ Zob. W. Borysiak, *Dziedziczenie...*, s. 42–43.

wspiera rozwój społeczeństw, który przecież odbywa się między innymi dzięki rodzinie.

Chociaż dla realizacji podstawowych funkcji dziedziczenia (ochrona własności prywatnej i ochrona rodziny) nie jest konieczne, by dziedziczenie odbywało się poprzez sukcesję uniwersalną, ten rodzaj następstwa po osobie zmarłej jest jednak najbardziej efektywny. Podstawową zaletą tej formy dziedziczenia jest bowiem wyłączenie ryzyka bezdziedziczności spadku. W przypadku przyjęcia innego niż sukcesja uniwersalna sposobu określania następstwa prawnego spadkodawca mógłby oczywiście rozporządzić poszczególnymi składnikami swojego majątku na wypadek śmierci, jednakże powodowałoby to ryzyko pominięcia części z nich (np. dlatego, że spadkodawca o nich zapomniał albo też w ogóle nie był świadomy, iż mu przysługują). Sukcesja uniwersalna rozwiązuje także problem długów spadkowych. Dzięki niej wierzyciele spadkodawcy potrzebują jedynie ustalić osobę uniwersalnego następcy prawnego, by móc dochodzić od niego swoich roszczeń.

W polskim porządku prawnym znaczenie dziedziczenia jako elementu konstrukcyjnego ładu społecznego podkreśla jego konstytucyjne umocowanie. Konstytucja RP wspomina o dziedziczeniu czy ściślej – o prawie dziedziczenia w trzech przepisach. Zgodnie z art. 21 ust. 1 Konstytucji RP Rzeczpospolita chroni własność i prawo dziedziczenia. Stosownie do art. 64 ust. 1 każdy ma prawo do własności, innych praw majątkowych oraz prawo dziedziczenia, zgodnie zaś z art. 64 ust. 2 własność, inne prawa majątkowe oraz prawo dziedziczenia podlegają równej dla wszystkich ochronie prawnej. Konstytucyjne prawo dziedziczenia jest powiązane z prawem własności. Jest wręcz jego nieodłącznym korelatem, dopełnieniem i możliwością jego kontynuacji po śmierci właściciela¹⁰. Wzmiankowane w Konstytucji RP prawo dziedziczenia, chociaż uregulowane w trzech przepisach wyrażających inne aspekty jego treści, ma jednorodny charakter prawny. Jest to prawo podstawowe, abstrakcyjne, a więc nie odnosi się do dziedziczenia po konkretnej osobie fizycznej. Zapewnia każdemu możliwość dysponowania mająt-

¹⁰ Zob. M. Pazdan, *Konstytucja a prawo spadkowe* [w:] *Księga pamiątkowa Profesora Marcina Kudeja*, red. A. Łabno, E. Zwierzchowski, Katowice 2009, s. 24.

kiem na wypadek śmierci oraz możliwość stania się następcą prawnym osoby zmarłej, nie przesądzając jednak o porządku dziedziczenia po konkretnej osobie i nie gwarantując nikomu uzyskania praw majątkowych w drodze dziedziczenia po określonym spadkodawcy¹¹. Prawo to oddziałuje tylko wertykalnie – w stosunku do państwa, zobowiązując ustawodawcę do zapewnienia regulacji umożliwiającej dysponowanie majątkiem na wypadek śmierci oraz nabycie praw i obowiązków w taki sposób¹². Nie oznacza to jednak bezwzględnego zakazu dla ustawodawcy wyłączenia od dziedziczenia określonych praw majątkowych, jeżeli jest to uzasadnione. Zakres swobody ustawodawcy w tym zakresie będzie reglamentowany przez art. 64 ust. 1 Konstytucji RP (przepis ten jest wzorcem kontroli konstytucyjności regulacji ograniczających możliwość dziedziczenia określonych praw majątkowych). W szczególności nie jest wykluczona taka regulacja, która wprowadzałaby dziedziczenie na zasadach szczególnych w odniesieniu do pewnych kategorii praw majątkowych. W orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego jako przykłady takich praw wskazuje się gospodarstwo rolne oraz przedsiębiorstwo. Prawo dziedziczenia gospodarstwa rolnego mogłoby być ograniczone ze względu na wyrażoną w art. 23 Konstytucji RP zasadę stanowiącą, że podstawą ustroju rolnego państwa jest rodzinne gospodarstwo rolne. Celem takiej regulacji mogłoby być poprawienie efektywności gospodarstwa rolnego pozwalające prowadzić produkcję rolną nie tylko w celu zapewnienia „godziwego” utrzymania rodzinom rolniczym, ale także najpełniejszego zaspokojenia potrzeb społeczeństwa. Zaś prawo do dziedziczenia przedsiębiorstwa mogłoby również być limitowane w dążeniu do zapewnienia jego niepodzielności z uwagi na interes publiczny (art. 22 Konstytucji RP)¹³.

¹¹ Tak Trybunał Konstytucyjny w wyroku z 31.01.2001 r., P 4/99, OTK 2001/1, poz. 5; zob. także L. Bosek [w:] *Konstytucja RP*, t. 1, *Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Legalis 2016, komentarz do art. 21, nb 107 oraz M. Pazdan, *Konstytucja...*, s. 25–26.

¹² Zob.: A. Mączyński, *Konstytucyjne prawo dziedziczenia* [w:] *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa profesora Maksymiliana Pazdana*, red. L. Ogiegiół, W. Popiołek, M. Szpunar, Kraków 2005, s. 1172; M. Pazdan, *Konstytucja...*, s. 24. Tak też Trybunał Konstytucyjny w wyroku z 5.09.2007 r., P 21/06, OTK-A 2007/8, poz. 96.

¹³ Tak Trybunał Konstytucyjny w ww. wyroku z 5.09.2007 r., P 21/06.

Chociaż Konstytucja literalnie nie wiąże prawa dziedziczenia z zasadą ochrony rodziny, wyrażoną w jej art. 18 oraz art. 71 ust. 1, jest jasne, że obowiązki państwa wynikające z tych przepisów są ze sobą powiązane. Związek ten przejawia się w dyrektywie takiego kształtowania regulacji prawnosпадkowej, która będzie chronić rodzinę. Formą tej ochrony w Kodeksie cywilnym są zasady dziedziczenia ustawowego, które preferują dochodzenie do dziedziczenia członków rodziny, oraz przepisy o zachowku¹⁴.

1.1.2. Przedmiot dziedziczenia

Kodeks cywilny nie reguluje pojęcia spadku. Określa jedynie w art. 922, od strony pozytywnej i negatywnej, co wchodzi w jego skład. Od strony pozytywnej są to prawa i obowiązki majątkowe zmarłego. Od strony negatywnej zaś ze spadku wyłączone są prawa i obowiązki zmarłego ściśle związane z jego osobą oraz prawa przechodzące na oznaczone osoby, niezależnie od tego, czy są spadkobiercami. Na podstawie tego przepisu oraz art. 924 k.c. można zatem stwierdzić, że spadek to zespół (zbiór) praw i obowiązków majątkowych zmarłego, które przysługiwały mu w chwili śmierci, z wyłączeniem praw ściśle związanych z osobą zmarłego oraz przechodzących na inne osoby, niezależnie od tego, czy są spadkobiercami. Mimo wątpliwości wyrażanych w doktrynie i orzecznictwie w większości uznaje się, że w skład spadku wchodzi także posiadanie, które w istocie jest korzystną sytuacją prawną¹⁵.

Chociaż nie wynika to z art. 922 k.c., w literaturze przyjmuje się, że w skład spadku mogą wchodzić jedynie prawa i obowiązki o charakterze cywilnoprawnym, a więc takie, które wynikają (są elementami) ze stosunków cywilnoprawnych¹⁶. Oczywiście pojęcie praw i obowią-

¹⁴ Zob.: W. Borysiak, *Dziedziczenie...*, s. 91; P. Księżak, *Zachowek w polskim prawie spadkowym*, Warszawa 2021, s. 63; A. Mączyński, *Konstytucyjne...*, s. 1172.

¹⁵ Zob. J.S. Piąkowski, H. Witczak, A. Kawalko [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 10, *Prawo spadkowe*, red. B. Kordasiewicz, Warszawa 2009, s. 107 i powołaną tam literaturę (przypis 301) oraz orzecznictwo (przypis 305 i 308).

¹⁶ Zob.: J. Gwiazdomorski, *Prawo spadkowe...*, 1985, s. 34; J.S. Piąkowski, *Prawo spadkowe...*, s. 30; M. Pazdan [w:] *Kodeks cywilny*, t. 2, *Komentarz do art. 450–1088*,

ków cywilnoprawnych należy rozumieć szeroko, jako obejmujące także prawa i obowiązki wynikające ze stosunków prawa prywatnego, takie jak prawa i obowiązki wynikające ze stosunku pracy, spółki handlowej czy prawa własności przemysłowej¹⁷. Jeżeli zaś przepisy prawa publicznego posługują się nomenklaturą charakterystyczną dla prawa spadkowego, a nawet odsyłają do odpowiedniego stosowania przepisów Kodeksu cywilnego, nie oznacza to, że prawa i obowiązki wynikające ze stosunków prawa publicznego wchodzi w skład spadku (np. odpowiedzialność spadkobierców za zobowiązania podatkowe ma źródło w przepisach szczególnych – art. 97 § 1 Ordynacji podatkowej¹⁸)¹⁹.

Dla określenia składu spadku podstawowe znaczenie ma jednak inna cecha praw i obowiązków wchodzących w jego skład. Chodzi mianowicie o ich majątkowy charakter. Klasyfikacja praw podmiotowych z punktu widzenia interesu, który realizują, ma podstawowy charakter. Jak dotąd jednak, w cywilistyce nie przyjęto jej jednolite i powszechnie²⁰. Tradycyjny pogląd zakłada, że kryterium podziału praw podmiotowych na prawa majątkowe i prawa niemajątkowe jest interes ekonomiczny uprawnionego, to znaczy – czy dane prawo realizuje (chroni) taki interes²¹. Najczęściej definiuje się go jako interes ekonomiczny, którego wartość można wyrazić w pieniądzu. Kryterium to może jednak okazać się zawodne w przypadku praw, które z uwagi na swój charakter powinny być uznane za majątkowe (np. prawa rzeczowe), ale nie mają

red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2013, s. 764; J. Pietrzykowski [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3, *Księga czwarta – Spadki. Przepisy wprowadzające Kodeks cywilny*, red. J. Pietrzykowski, Warszawa 1972, s. 1818; E. Skowrońska-Bocian, *Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga czwarta. Spadki*, Warszawa 2004, s. 10; L. Stecki [w:] *Kodeks cywilny z komentarzem*, red. J. Winiarz, Warszawa, 1980, s. 833.

¹⁷ Zob. W. Borysiak, *Dziedziczenie...*, s. 169–170.

¹⁸ Ustawa z 29.08.1997 r., Dz.U. z 2020 r. poz. 1325 ze zm.

¹⁹ Zob. M. Pazdan [w:] *Kodeks cywilny*, t. 2, red. K. Pietrzykowski, s. 764 i powołaną tam literaturę z zakresu prawa podatkowego.

²⁰ Zob.: M. Pyziak-Szafnicka [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, s. 713; S. Grzybowski [w:] *System prawa cywilnego*, red. nac. W. Czachórski, t. 1, *Część ogólna*, S. Grzybowski, Ossolineum 1974, s. 230; Z. Radwański, *Prawo cywilne...*, s. 95; A. Wolter, *Prawo cywilne...*, s. 105; M. Romanowski, *Podział praw podmiotowych na majątkowe i niemajątkowe*, PiP 2006/3, s. 24.

²¹ Tak: A. Wolter, *Prawo cywilne...*, s. 105; S. Grzybowski, *Prawo cywilne...*, s. 101.

wartości rynkowej (zbywczej). Dlatego w literaturze zaproponowano, by o zakwalifikowaniu danego prawa jako majątkowego decydował typowy interes, jaki prawo to realizuje²². Prawa podmiotowe mają zatem charakter majątkowy nawet wówczas, gdy takiej wartości nie przedstawiają²³. W szczególności prawa rzeczowe na rzeczach bezwartościowych z uwagi na to, że typowym interesem właściciela rzeczy jest interes majątkowy, mają także taki charakter. Konsekwencją majątkowego charakteru jakiegos prawa jest jego zasadnicza zbywalność i dziedziczność oraz to, że roszczenia z nich wynikające podlegają przedawnieniu.

Katalog praw i obowiązków podlegających dziedziczeniu jest bardzo szeroki. Warto więc podać kilka przykładów z poszczególnych obszarów prawa cywilnego czy szerzej – z prawa prywatnego. I tak, z części ogólnej Kodeksu cywilnego dziedziczne są: żądanie uznania za bezskuteczną umowy, przyjęcie oferty, złożenie oświadczenia o uchyleniu się od skutków prawnych oświadczenia woli złożonego przez spadkodawcę pod wpływem błędu, podstęp lub groźby; z obszaru praw rzeczowych: oczywiście własność oraz – zasadniczo – ograniczone prawa rzeczowe, ale także prawa i obowiązki wynikające z budowy na cudzym gruncie, a także prawa i obowiązki wynikające z umowy określającej sposób korzystania z rzeczy wspólnej; z obszaru prawa zobowiązań: prawa i obowiązki wynikające z wyrządzenia szkody, z bezpodstawnego wzbogacenia oraz wynikające z umów. Z obszaru pozakodeksowego wymienić można: majątkowe prawa autorskie, prawa z zakresu własności przemysłowej, prawa z tytułu członkostwa w spółkach kapitałowych (zasadniczo), akcje akcjonariusza w spółce komandytowo-akcyjnej oraz papiery wartościowe²⁴.

²² Zob. Z. Radwański, *Prawo cywilne...*, s. 94. Na kryterium to jako rozgraniczające prawa majątkowe i niemajątkowe wskazuje także SN w postanowieniu z 31.05.2006 r., IV CZ 42/06, LEX nr 188389, oraz w uchwale z 7.01.2004 r., III CZP 100/03, OSNC 2005/2, poz. 29.

²³ Por. jednak M. Romanowski, *Podział praw...*, s. 30, zdaniem którego „prawo nie mające wartości majątkowej z natury swojej nie może służyć ani bezpośrednio, ani pośrednio, realizacji interesu majątkowego, ponieważ interes majątkowy «wymusza» istnienie wartości majątkowej dochodzonego prawa (uprawnienia, roszczenia)”.

²⁴ Zob. szerzej: W. Borysiak [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3, *Spadki* (art. 922–1088 K.C.), red. K. Osajda, Warszawa 2013, s. 60–78; J. Kuźmicka-Sulikowska [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Legalis 2019, komentarz do

Skoro w skład spadku mogą wchodzić jedynie prawa i obowiązki majątkowe, *a contrario* nie zaliczają się do niego prawa i obowiązki niemajątkowe. Są to prawa i obowiązki, które realizują (chronią) interesy niemajątkowe, a więc nieuwarunkowane ekonomicznie, w których typowy interes uprawnionego nie ma charakteru majątkowego. Do tej kategorii praw i obowiązków należą: prawa i obowiązki osobiste, chroniące dobra osobiste (art. 23–24 k.c.), prawa niemajątkowe na dobrach niematerialnych chroniące dobra osobiste twórców dzieł, wynalazków, wzorów użytkowych i przemysłowych itd. (więź twórcy ze stworzonym dobrem niematerialnym) oraz prawa i obowiązki wynikające ze stosunków rodzinnych, np. prawo żądania rozvodu lub separacji, zaprzeczenia macierzyństwa (z wyjątkiem tych realizujących interesy majątkowe uprawnionego, m.in. prawo do alimentów)²⁵. Niekiedy do praw niemajątkowych zalicza się również prawa wynikające z członkostwa w organizacjach, np. w stowarzyszeniach²⁶.

W skład spadku nie wchodzi także prawa i obowiązki ściśle związane z osobą spadkodawcy. Chodzi o związek, w którym dane prawo lub obowiązek pozostaje w takiej relacji do konkretnej osoby, że śmierć uprawnionego lub zobowiązanego czyni jego realizację niewłaściwą²⁷. Do tej grupy praw zalicza się prawa mające na celu zaspokojenie indywidualnego interesu majątkowego zmarłego lub jego indywidualnych potrzeb. Istnienie i stopień związania danego uprawnienia z osobą uprawnionego najczęściej wynika z ustawy stanowiącej, że dane prawo nie może trwać dłużej niż przez czas życia uprawnionego, a w pozostałych przypadkach musi być wywiedzione z natury prawnej takiego uprawnienia lub obowiązku, co najczęściej będzie także wymagało zbadania stosunku

art. 922, nb 7–25; M. Pazdan [w:] *Kodeks cywilny*, t. 2, red. K. Pietrzykowski, s. 766–776; E. Skowrońska-Bocian, *Komentarz...*, s. 12–32.

²⁵ Zob.: M. Pyziak-Szafnicka [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, s. 719–721; Z. Radwański, *Prawo cywilne...*, s. 95; A. Wolter, *Prawo cywilne...*, s. 105–106.

²⁶ Zob. S. Grzybowski, *Prawo cywilne...*, s. 108.

²⁷ Tak E. Skowrońska-Bocian, *Prawo...*, s. 12. W orzecznictwie tak m.in. SN w wyroku z 12.02.1971 r., I CR 651/70, LEX nr 6871, oraz w uchwale (7) z 13.07.2006 r., III CZP 33/06, OSNC 2007/1, poz. 1.

prawnego, z którego to prawo lub obowiązek wynika²⁸. W literaturze wyróżnia się cztery grupy przyczyn powodujących tak ścisły związek praw i obowiązków z konkretną osobą, że prawa i obowiązki z chwilą śmierci tej osoby wygasają. Po pierwsze, dane prawo ma zaspokoić interes tylko danego uprawnionego, np.: użytkowanie ustanowione na rzecz osoby fizycznej – art. 266 k.c.; służebności osobiste – art. 299 k.c.; prawo do renty – art. 444 § 2 k.c.; prawo do zadośćuczynienia pieniężnego za krzywdę doznaną wskutek uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia albo naruszenia innych dóbr osobistych (zasadniczo) – art. 445 § 1 i art. 448 k.c.; prawo biorącego do używania, jeżeli umowa nie stanowi inaczej – art. 715 k.c.; prawo odwołania darowizny jeszcze niewykonanej przez darczyńcę – art. 896 k.c.; prawo małżonka i innych osób bliskich spadkodawcy do korzystania z mieszkania i urządzenia domowego w dotychczasowym zakresie po jego śmierci – art. 923 k.c. Po drugie, prawo, którego treść zależy od osobistych potrzeb uprawnionego, wskutek czego treść tego rodzaju praw przy przejściu na inną osobę musiałaby ulec zmianie, np.: dożywocie – art. 908 w zw. z art. 911 k.c.; alimenty – art. 139 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego²⁹; roszczenie dziadków spadkodawcy – art. 938 i 966 k.c. Po trzecie, przypadki, w których przy zobowiązaniach wartość świadczenia zależy od osobistych przymiotów dłużnika, np. obowiązki przyjmującego zamówienie z umowy o dzieło, którego wykonanie zależy od osobistych przymiotów przyjmującego zamówienie – art. 645 § 1 k.c. Po czwarte, przypadki, w których przyczyną nieprzechodzenia pewnych praw i obowiązków na spadkobierców jest fakt, że istniejący między stronami stosunek oparty jest na zaufaniu jednej strony do drugiej albo też na zaufaniu obopólnym, np.: prawa i obowiązki wynikające z umowy zlecenia – art. 748 k.c.; umowy komisu i umowy agencyjnej – stosowany analogicznie art. 748 k.c.; prawa wynikające ze stosunku spółki cywilnej, chyba że umowa przewiduje wstąpienie spadkobierców zmarłego wspólnika na jego miejsce – art. 872 k.c.³⁰

²⁸ Zob.: W. Borysiak, *Dziedziczenie...*, s. 182–183; J. Gwiazdomorski, *Prawo spadkowe...*, 1985, s. 45; J.S. Piąkowski [w:] *System prawa cywilnego*, t. 4, s. 51.

²⁹ Ustawa z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2020 r. poz. 1359).

³⁰ Zob. W. Borysiak, *Dziedziczenie...*, s. 184–185 oraz J. Gwiazdomorski, *Prawo spadkowe...*, 1985, s. 43.